

Satavuotinen tarina

Orlando Figes: *Vallankumouksen Venäjä 1891–1991*. Suomentanut Kalevi Suomela. Silta 2021.

Venäjän ja Neuvostoliiton historia erityisesti viimeksi kuluneen vuosisadan osalta on kiehtonut monia länsimaisia tutkijoita. Tutkimusten kautta on pyritty hakemaan niin sanottua Venäjän ideaa sekä selvittämään keskeisiä syitä ja vaikuttimia Venäjän tapahtumille.

Arkiajattelussa miellämme helposti Venäjän vallankumouksen vain vuonna 1917 toteutuneeksi tapahtumasarjaksi, jossa tsaari syöstiin vallasta ja tilalle pystytettiin Neuvostoliiton perustanut kommunistinen hallinto. Venäjän historiaan perehtynyt Lontoon yliopiston historian professori Orlando Figes haluaa kuitenkin laajentaa ja laventaa vallankumouksen käsitettä. Uudessa tutkimuksessaan hän käsittelee vallankumousta prosessina, joka alkoi jo paljon aiemmin ja ulottui vuoteen 1991 asti.

Figesin katsannossa vallankumous Venäjällä jakaantuu sen toteuttaneiden sukupolvien kautta kolmeen vaiheeseen. Ensimmäisen vaiheen vallankumous ajoittuu tsaarinvallan horjuttamisen, sen kumoamisen ja neuvostovaltion perustamiseen. Toinen vaihe alkoi, kun vallan huipulle kohonnut Josif Stalin alkoi toteuttaa ensimmäistä viisivuotissuunnitelmaansa vuosina 1928–32 ja käynnisti epäinhimillisin toimenpitein maatalouden kollektivisoinnin ja maan teollistamisen. Neuvostojohdajaksi 1950-luvulla noussut Nikita Hruštšov aloitti Figesin mukaan vallankumouksen kolmannen ja viimeiseksi jääneen vaiheen vuonna 1956 kuuluisalla puheellaan, jossa hän tuomitsi Stalinin tekemät rikokset.

Tsaarinvallan hajoamisesta neuvostovaltion hajoamiseen

Koska vallankumoukset kuvataan sekä nousu- että lakastumisvaiheiltaan, esitys on samalla yleistä esitystä Neuvostoliiton historiasta. Näkökulma ulotetaan, ehkä hiukan totutusta poiketen, jo 1800-luvun lopulle. Alkupisteeksi tässä asetetaan vuosi 1891, jolloin ”näkökulma” politiisoi venäläisen yhteiskunnan ja ”se alkoi lisääntyvästi järjestäytyä oppositioksi hallitusta vastaan.” Ilmeisesti vastaavalla, mainittavalla tavalla järjestäytyneitä oppositiota ei ollut tätä ennen, vaikka tsaaria vastaan oli kapinointu jo tätä aiemminkin.

Tämän jälkeen kerrotaan suu-

ri, jo monella tapaa tuttuakin tarina, joka päättyi luontevasti tasan sadan vuoden kuluttua, kun Neuvostoliitto lakkautettiin virallisesti joulukuussa 1991.

Saammekin lukea siitä, miten levottomuudet lisääntyivät 1900-luvun alussa ja tsaari Nikolai II:n oli annettava lopulta periksi kansanedustuslaitoksen (duuma) perustamiselle. Viime kädessä hän oli kuitenkin haluton luopumaan yksinvaltaastaan, jonka hän katsoi saaneensa jumalallisena velvoituksena.

Vallankumous syöksi tsaarin valtaistuimeltaan ja lopulta eliminoi hänet. Lyhyeksi jäänyttä Vladimir Leninin valtakautta seurasi Stalinin autoritaarinen hirmuhallinto, joka ulottui 1950-luvun alkuun asti. Dynaaminen Hruštšov toteutti destalinisoinnin ja avasi yhteyksiä maailmalle. Hänen jälkeensä Neuvostoliiton johtoon vähitellen nousseen Leonid Brežnevin hallintokausi merkitsi puolestaan kulkua pysähtyneisyyden aikaan, jossa hallitsivat ikääntyneet ja kuolevat kommunistijohtajat. Kyseinen ”gerontokratian” aika päättyi, kun nuorekas ja uudistushaluinen Mihail Gorbatšov aloitti vuonna 1985 kommunistisen puolueen pääsihteerinä. Gorbatšovin tavoitteena oli pahasti rapautuneen valtiolaitoksen tervehdyttävä uudistaminen, mutta uudistuspolitiikka johtikin prosessiin, joka vei päättepisteeseen sekä Neuvostoliiton että hänen poliittisen uransa.

Vähemmälle huomiolle jääneitä asioita

Vaikka Figes kertoo paljon jo tunnettua tarinaa, hänellä on tarjolla myös näkökulmia, joita ei ole aiemmin esitetty, tai jotka ovat jääneet vähemmälle huomiolle. Leninin heikkous kansallisena johtajana oli siinä, että aatelissuvun vesana hän oli tottunut käskemään ja näkemään kansan enemmänkin ylhäältä päin kuin sen rivistä itse lähteneenä. Vallankumouksen ottaessa vihdoin kunnollulta alleen vuonna 1917, Lenin

palasi Venäjälle oltuaan 17 vuotta enimmäkseen maanpaossa. Tältä pohjalta hän tunsu hyvin vähän kotimaansa tuoretta tilannetta. Mielenkiintoisella tavalla tämä vertautuu suunnilleen samoihin aikoihin Suomeen palanneen Carl Gustaf Mannerheimin asemaan. Venäjän armeijan palveluksessa sotilasuransa tehnyt kenraali oli ollut lähes 30 vuoden ajan suurimmaksi osaksi poissa Suomesta!

Figes huomauttaa aiheellisesti, että marxismi ei suinkaan tehnyt Leninistä vallankumouksellista, vaan Lenin itse teki marxilaisuudesta vallankumouksellisen opin. Kun vallankumous lähti liikkeelle helmikuussa 1917, sillä ei aluksi ollut edes varsinaisia poliittisia johtajia. Menševikit eli enemmistösocialistit ottivat tilanteesta johdon vasta myöhemmin. Suhdanteet kääntyivät kuitenkin Leninin johtamien bolševikkien hyväksi. Figesin mukaan Lenin halusi kiirehtiä toista (lokakuun) vallankumousta säilyttääkseen poliittisen aloitekyvyn omissa käsissään.

Vallankumousta seuranneessa sisällissodassa valkoiset olisivat jääneet häviölle siksi, etteivät he pystyneet toteuttamaan laajoja kansanjoukkoja taaksensa saavaa politiikkaa. Ryhmänä valkoiset olivat liian hajanainen. Stalinia Figes luonnehtii myös kostonhimoiseksi puolueessa osakseen saaman vähättelyn johdosta.

Koskettavalla tavalla tulee kuvatuksi Stalinin vilpityn tuska ja suru hänen vaimonsa vuonna 1932 tekemän itsemurhan johdosta. Kokemus ilmeisesti lisäsi hänen vainoharhaisuuttaan ja taipumustaan nähdä potentiaalisia vihollisia läheistensäkin joukossa. Vuosina 1937–38 toteutettu suuri terrori on Figesin mielestä Stalinin omaa reaktiota siihen, miten hän koki silloiset olosuhteet. Lähestyvän sodan pelossa Stalin olisi halunnut eliminoida neuvostovastaiset elementit, joita hän pelkäsi valtakunnan sisäisenä viidentenä kolonna sodan alkaessa.

Sinänsä on jo tiedetty, että Sta-

linin odotti Hitlerin hyökkäävän Neuvostoliittoon, mutta ajankoh- ta tuli hänelle yllätyksenä. Vähem- män tiedettyä on ollut sen sijaan, että Stalinin visioissa Neuvosto- liitto pysyttelisi puolueettomana ja liittyisi mukaan vasta sitten, kun natsi-Saksa ja länsivallat olisivat kuluttaneet toisensa loppuun.

Stalinin kuoleman jälkeen uusi kollektiivinen johto teki päätöksen Stalinin terrorin tuomitsemises- ta ja paljastamisesta. Figes antaa ymmärtää, ettei kyse ollut pel- kästään poliittisesta taktikoinnis- ta. Hruštšovia olisi soimannut mo- raalinen omatunto, minkä pohjalta hän halusi tehdä parannuksen.

Kun Gorbatšov nousi Neuvos- toliiton johtoon, hän lanseerasi tunnetut, elämään jääneet poliit- tiset käsitteensä, joita olivat *pere- stroika* (uudelleen rakentaminen) ja *glasnost* (julkisuus). Figes hu- mauttaa, että käsitteinä ne eivät olleet mitään uusia, vaan peräisin jo Hruštšovin ja jopa Leninin ajoil- ta. Uudistusmielisen Gorbatšovin kohdalla harva on tullut ajatelleek- si, että alkuaan hän halusi palata takaisin leninismiin uskossa, että sen avulla järjestelmän korjaami- nen olisi mahdollista. Figesin mie- lestä Gorbatšovia voisi kutsua tässä mielessä jopa viimeisek- si bolševikiksi. Myöhemmin hän kääntyi sosiaalidemokraattisem- mille linjoille muiden puoluejohta- jien kanssa.

Avain nykyisyyden parempaan ymmärtämiseen

Kaikkiaan teos on kirjoitettu asian- tuntijan otteella. Figes ei ole tur- vautunut arkistolähteisiin, mutta hän on perehtynyt laajasti aihetta käsittelevään tutkimuskirjallisuu- teen. Tämän pohjalta hän on teh- nyt vahvaa analyttistä tulkintaa, joka kantaa kirjassa punaisena lankana alusta loppuun asti. Fige- sin teksti on värikästä ja kuvaile- vaa, minkä voi todeta esimerkiksi Stalinin vaimon itsemurhaa taus- toittavasta kohdasta: ”Nadeždalla oli jo pidempään ollut masennus- ta ja voimakkaita mielialanvaihte-

luja. Ehkä päivällispöydässä esi- tetty näytelmä sai hänen maljansa vuotamaan yli. Hän jätti kuitenkin jälkeensä viestin, joka hänen tyt- tärensä Svetlanan mukaan ei ollut vain henkilökohtainen, vaan poliit- tinen, ”täynnä syytteitä ja moittei- ta”, joissa hän sanoi vastustavansa ”kaikkea meneillään olevaa”.

Tekstiin mahtuu toki pari pientä asiavirhettä. Figes väit- tää, että vuonna 1894 syntyneen Hruštšovin opinkäynti olisi jäänyt ainoastaan neljään kouluvuoteen. Tämä ei pidä täysin paikkaansa, sillä myöhemmin Hruštšov opis- keli Stalinin teollisuusakatemies- sa Moskovassa. Lisäksi toteamuk- seen, että Gorbatšov olisi ollut Leninin jälkeen peräti ensimmäi- nen korkeakoulututkinnon suorit- tanut Neuvostoliiton valtionpää- mies, tulee suhtautua varauksella. Hänen edeltäjiinsä kuulunut Brežnev oli ainakin opiskellut me- tallurgiaa ja valmistunut insinöö- riksi metallurgisesta instituutista.

Figesin esitystä Venäjän val- tiollisesta historiasta ei voi pitää kovin suorana kertomuksena Ve- näjän kansan historiasta. Hänen kirjassaan toimijoita ovat johtaviin aseisiin nousseet miehet, jotka suunnittelivat, operoivat, päättivät ja tekivät sekä onnistuneita että epäonnistuneita valintoja. Vaikka näkökulma ei tältä pohjalta edus- takaan suoraan niin sanottua suur- miesteoriana, kokonaisesitykses- sä pääpaino annetaan sille, mitä ”suurmiesten” valtaannousuista ja edesottamuksista seurasi. He ovat tutkimuksen ja tulkinnan dy- namoita.

Venäläinen kansa esiintyy toki teoksessa, mutta enemmänkin si- vulauseiden tasolla. Kansa kuvau- tuu massana, joka saa kestää ja pelätä nälkää, terroria, sodankäyn- tiä, puutetta ja ankeita olosuhteita. Tältä pohjalta ei ole ihme, että ve- näläistä kansaa edustavat ihmiset muuttuivat pelokkaiksi, lähimmäi- siensä potentiaalisiksi ilmiantajik- si, kyynisiksi, sisäänpäin valtaa- pitäville naureskeleviksi, mutta myös sisukkaiksi selviytyjiksi. He

tottuvat ja turtuvat neuvostojär- jestelmään, jonka romahdus tulee heille suorastaan järkytyksenä.

Opiskellessani aikoinaan histo- riaa Jyväskylässä perehdyin Ve- näjän historian erityiskysymyksiin Anneli Aerin opastuksella. Hänen eräältä luennoltaan mieleeni jäi toteamus, kuinka uudistukset Ve- näjällä on toteutettu aina ylhääl- tä päin ja miten siihen on liittynyt se, että menneisyyden kanssa ei ole käyty minkäänlaista dialogia. Nämä teesit tuntuisivat sopivan siihen, mitä Figes esittää omassa tutkimuksessaan. Hänen tarkas- telemansa ”suurmiehet” ovat toi- mineet uudistusten käynnistäjinä. Eikä tilinteko menneisyyden kans- sa ole onnistunut luontevalla ta- valla. Esimerkiksi kommunistis- ta puoluetta vuonna 1992 vastaan käyty oikeudenkäynti ei tuotta- nut mitään suurta ja tyhjentävää puhdistusta. Vanha neuvostoliit- ti saattoi jatkaa miltei saumatto- masti uuden järjestelmän tarjoa- missa viroissa 1990-luvun alusta eteenpäin.

Demokratia ei ole onnistunut juurtumaan Venäjälle, ja monet kokivat joutuneensa tyhjän pääl- le neuvostovallan romahtaessa. Tältä pohjalta on kehittynyt taval- laan sosiaalinen tilaus Putinin itse- valtaistuneelle hallinnolle. Figesin teoksen lukemalla voi paremmin ymmärtää rakenteita ja kehitystä, jotka ovat johdattaneet itänaapu- rimme siihen tilanteeseen, jossa se on nyt.

AKI ALANKO

Kirjoittaja on filosofian maisteri ja histo- riaan erikoistunut freelance-kriitikko ja -toimittaja.

Tiedekirja

Tue kotimaista tiedejulkaisemista ja tutkimusta ostamalla #minätutkin t-paita!

TIETEEN OMA KIRJAKAUPPA
WWW.TIEDEKIRJA.FI

Tiedekirja
Snellmaninkatu 13
00170 Helsinki
www.tiedekirja.fi

AUKIOLOAJAT:
Ma–ti, to 10.30–17
Ke 10.30–18
Pe 10–16

Tieteen puolesta.